

ارتشاء در بخش خصوصی حقوق ایران و پیامدهای عدم جرم انگاری آن

محمد باقری^۱

احسان حسن پور^۲

مهدی جعفری^۳

چکیده

در واقعیت یکی از معضلات دیرینه و نهادینه شده در عرصه حکومتداری ایران مسئله ارتشاء می باشد. به گونه ای که در ذهنیت غالب ایرانیان این گزاره جا افتاده است، که کمتر دولتمردی را می توان یافت که دامنش به ارتشاء و اختلاس سوء استفاده از مقام و منصب حکومتی آلوده نباشد. آسایش عمومی در مفهوم حقوقی آن عبارت از احساسی است که در سایه فراهم بودن شرایط و امکانات لازم برای انجام فعالیت های گوناگون علمی و اقتصادی و بازرگانی و اداری و اجتماعی و فرهنگی افراد در جامعه حاصل خواهد شد. بنابراین اهمیت برقراری نظم و امنیت و آسایش عمومی افراد در جامعه بر هیچ کس پوشیده نیست. زیرا هر آن زمینه سوءاستفاده و تقلب افراد نسبت به قانون در جامعه فراهم می گردد. در آن صورت حس اعتماد و اطمینان و آسایش عمومی مردم نسبت به نظام حقوقی حاکم بر کشور مختل خواهد شد و روح قانون شکنی و تقلب در جامعه گسترش پیدا خواهد کرد و نقض حقوق مالی اشخاص باعث عدم آسایش عمومی خواهند شد. این بوده که جرم ارتشاء از جرایم ماموران دولتی بوده و در زمینه ارتشاء بخش خصوصی مورد توجه و جرم انگاری قرار نگرفته است. اهتمام این مقاله بررسی ضرورت و پیامدهای عدم جرم انگاری ارتشاء در بخش های خصوصی می باشد که با روش توصیفی - تحلیلی تبیین گردیده است. نتایج حاکی از آن است که با توسعه بخش های خصوصی، میزان فساد مالی و ارتکاب جرایم رشوه افزایش یافته و همانگونه که در کنوانسیون های بین المللی به این موضوع تاکید و توجه گردیده، ضرورت دارد که در ایران نیز جرم انگاری شود و زمینه های ارتکاب آن نیز شناسایی و راهکارهای پیشگیرانه موثر اعمال گردد.

کلید واژه ها: ارتشاء، بخش خصوصی، جرم انگاری، راهکار پیشگیرانه. حقوق ایران

۱. علوم انسانی گروه حقوق گرایش: کارشناسی ارشد جزا و جرم شناسی

۲. کارشناس ارشد حقوق

۳. کارشناس ارشد حقوق

مقدمه

یکی از مهم‌ترین جرایم برعلیه آسایش عمومی که امروزه گسترش چشم‌گیری نیز یافته است، جرم ارتشاء می‌باشد. جرم مزبور، از گذشته تاکنون مورد توجه دولت‌ها و قانون‌گذار بوده که در راستای حفظ اعتماد عمومی نسبت به خدمات ارائه شده، جرم‌انگاری گردیده است. لیکن، موضوعی که حائز اهمیت است این که ارتشاء، فقط در ماموران و مستخدمان دولتی جرم‌انگاری شده است و در بخش خصوصی مطرح نیست لذا، با توجه به توسعه‌ی بخش خصوصی، کارکردها و وظایف آن و تفویض ارائه خدمات از سوی دولت به این بخش، زمینه ارتکاب ارتشاء در این حوزه نیز افزایش یافته است.

امروزه در حقوق کشورهای توسعه یافته، برخی از جرایم مانند ارتشاء که سابقاً جنبه دولتی داشت، به دلیل نقش فعال و غیر قابل انکار بخش خصوصی در پیشرفت اقتصاد، به این حوزه نیز تسری داده شد در حقوق ایران نیز در راستای اهتمام به اصل چهل و چهارم قانون اساسی، و نیز همسویی با برخی از کنوانسیون‌های بین‌المللی، که از سوی ایران مورد پذیرش واقع شده، این امر ضرورت دوجندان یافته است. در کنوانسیون سازمان ملل متحد برخی اعمال جرم‌انگاری شده است که در قانون کیفری ایران وجود ندارد. با تصویب کنوانسیون توسط مقنن ایران، در راستای تکلیف ناشی از الحاق، جرم‌انگاری این اعمال بر عهده‌ی این نهاد قرار گرفته است. بنابراین، در راستای مبارزه‌ی موثر با مفسد مالی و اقتصادی جرم‌انگاری این اعمال در قوانین داخلی ایران ضروری است. در این بخش، جرایم زیر مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

از اهداف مهم ضرورت جرم‌انگاری در بخش خصوصی می‌توان به اهمیت خصوصی‌سازی، لزوم مبارزه با فساد اقتصادی و اجرای عدالت اشاره نمود. به این علت که رشوه همان‌گونه که در بخش دولتی سبب سلب اطمینان مردم نسبت به نظام اجرایی و اداری و از بین رفتن زمینه رقابت سالم و فاسد شدن بخش می‌شود، همین آثار و پیامدها را در بخش خصوصی نیز در پی خواهد داشت و کارمندان این بخش به این طریق وظایف خود را جزو با اخذ پاداش و ما به ازای از ارباب رجوع انجام نخواهند داد. بر این اساس در راستای پیشگیری از این فساد، این‌گونه اعمال نیز در بخش خصوصی می‌بایست جرم‌انگاری شود و نخستین و مهم‌ترین اقدام در حوزه کاهش این رفتارها، شناسایی آن از سوی قانون‌گذار می‌باشد.

۱- بررسی جرم ارتشاء

باید به این موضوع اشاره نمود که جرم ارتشاء از جرایمی می‌باشد، که واجد جنبه عمومی بوده و غیرقابل گذشت است؛ یعنی با گذشت شاکی خصوصی هم جریان تعقیب متوقف نمی‌شود. همین نکته اهمیت این جرم را نشان می‌دهد. در گذشته احکام ناظر به دو جرم رشاء و ارتشاء مواد ۱۳۹ تا ۱۴۷ قانون مجازات عمومی و ماده واحده مصوب سال ۱۳۰۸ شمسی پیش‌بینی شده بود. در سال ۱۳۶۲،

این قانون از سوی مجلس شورای اسلامی مورد تجدیدنظر قرار گرفته است. قانون مصوب سال ۱۳۶۲، نیز با تصویب قانون دیگری، مورد تجدیدنظر قرار گرفت. در قانونی که در تاریخ ۱۸ دی ۱۳۶۷ به تصویب رسیده است، مجازات‌ها شدیدتر شده و شمول قانون نیز از کارمندان دولتی و قضایی و شهرداری‌ها و... فراتر رفت و نیروهای نظامی و غیره را نیز در بر گرفت و به این ترتیب، علاوه بر تشدید مجازات جرم‌های رشاء و ارتشاء، قلمرو شمول قانون مشترک نیز گستره بیشتری یافت. در تاریخ بیست‌وسوم خرداد ۱۳۷۵، نیز در ضمن قانون مجازات اسلامی طی مواد ۵۸۸ تا ۵۹۴، بحث از جرایم رشاء و ارتشاء مورد بحث قرار گرفته است. (میر محمد صادقی، ۱۳۹۴)

۱-۱- بیان و تعریف جرم/ارتشاء از دیدگاه قانونگذار در قوانین ایران:

شامل بند ۱۰ ماده واحده متمم قانون دیوان جزای اعمال دولت، مصوب ۱۳۰۸ اخذ وجه یا مال یا اخذ سند پرداخت وجه یا تسلیم مالی می باشد، از طرف مستخدم دولتی یا مملکتی یا بلدی برای انجام دادن یا ندادن امری که مربوط است به تشکیلات قضایی و اداری دولت یا ادارات مملکتی و بلدی خواه انجام یا عدم انجام آن امر، مربوط به کار اداری یکی از مستخدمان دیگر دولت یا ادارات مملکتی یا بلدی باشد یا نباشد. اخذ وجه یا مال یا سند به ترتیب فوق‌الذکر، ارتشاء است؛ خواه مستقیماً به عمل آمده باشد و خواه به طور غیرمستقیم و مأموری که اخذ وجه یا مال یا سند کرده، مرتشی است؛ خواه رسمی باشد و خواه غیررسمی، خواه در انجام یا عدم انجام امری که برای آن رشوه گرفته، واقعا مؤثر بوده یا نبوده و خواه اقدام به انجام یا به عدم انجام امری که وعده داده است، کرده یا نکرده باشد. (صغری، ۷۷۴)

۱-۲ رشوه: آنچه به دیگری داده می شود؛ جهت کارسازی ناحق یا ابطال حق یا احقاق باطل برای رشوه دهنده انجام دهد و به کسی که رشوه می دهد مرتشی می گویند. (عظیم زاده، ۱۳۹۶: ۲۷۵)

۱-۳ رشاء: رشوه دادن، دادن وجه، مال یا سند تسلیم وجه یا مال به ماموران دولت یا کارکنان شاغل در نهادهای عمومی و افراد مذکور در قانون برای انجام وظایف مرتبط با اداره یا سازمان محل اشتغال آنها (عظیم زاده، ۱۳۹۶: ۲۷۵)

۱-۳ تعریف ارتشاء: رشوه گرفتن؛ اخذ وجه، مال یا سند تسلیم وجه یا مال به ماموران دولت یا کارکنان شاغل در نهادهای عمومی و افراد مذکور در قانون برای انجام وظایف مرتبط با اداره یا سازمان محل اشتغال آنها در واقع باید این چنین بیان نمود که رشوه به مالی می توان گفت که به کارمند دولت در قبال انجام دادن یا انجام ندادن وظایف او یا وظایف کارمند دیگری در همان سازمان پرداخته می شود؛ به شرط آن که آن کار مربوط به وظایف او یا یک کارمند بوده است. جرایم رشوه دادن و رشوه گرفتن، در نمونه های جرایم علیه آسایش عمومی قرار می گیرند و گسترش آن موجب فساد در نظام اداری و اقتصادی کشور در هر عرصه ای خواهد بود. (عظیم زاده، ۱۳۹۶: ۲۷۵)

۱-۴-۱- رکن قانونی رشاء و ارتشاء: (ماده ۳ ق. ت - ماده ۵۸۸ الی ۵۹۴ ق. م. ا. ۱۳۷۵)

اصل قانونی بودن جرم و مجازات اقتضاء دارد قانون گذار تمامی اعمال و رفتار مجرمانه را تعیین و برای آن مجازات معین نماید تا حد امکان از اعمال سلیقه و استبداد قضات کاسته شود. عناوین مجرمانه «رشاء و ارتشاء» نیز از این اصل مستثنی نبوده است، برای همین مقنن در مواد ۵۹۰ و ۵۹۲ قانون مجازات اسلامی (بخش تعزیرات) و ماده ۳ قانون تشدید مجازات مرتکبین اختلاس و ارتشاء و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷ قانونی جرم را تعیین نموده است. (عظیم زاده، ۱۳۹۶: ۲۷۵)

۱-۴-۲- رکن مادی

الف- زمانی که افراد قبول وجه یا مال یا سند پرداخت: در این مورد برای تحقق عنصر مادی جرم لازم است مرتکب وجه یا مال یا سند را در برابر انجام یا عدم انجام کاری قبول کرده باشد و آن را دریافت نماید.

ب- هنگامی که افراد رشوه برای انجام یا ترک فعل قبول می کنند: در اکثر موارد دیده شده است که مستخدم دولت اعم از قاضی یا کارمند یا غیره، پول یا مال یا سندی را به طور مستقیم یا غیر مستقیم از شخص ثالث می گیرند که برای او کاری اعم از فعل یا ترک انجام دهند.

ج- باید سمت و یا مقام رشوه گیرنده را مدنظر قرار داد: در واقع رشوه زمانی تحقق می یابد که فردی رشوه دهنده رشوه را در صورتی پرداخت می کند که گیرنده از مأموران دولتی و حکومتی باشد و جرم ارتشاء در جمهوری اسلامی ایران خاص مستخدمین و مأموران دولتی شامل: ماموران از اداری، قضایی، نظامی می باشد. لذا بیان می دارم که با عنایت به عنصر قانونی جرم ارتشاء هر یک از مستخدمین و مامورین دولتی اعم از قضایی و اداری یا شوراها یا شهرداری ها یا نهادهای انقلابی و به طور کلی قوای سه گانه و همچنین نیروهای مسلح یا شرکت های دولتی یا سازمان های دولتی وابسته به دولت و یا مأمورین به خدمات عمومی خواه رسمی یا غیر رسمی برای انجام دادن یا انجام ندادن امری که مربوط به سازمان های مزبور می باشد، وجه یا مال یا سند پرداخت وجه یا تسلیم مالی را مستقیماً یا غیر مستقیم قبول نماید در حکم مرتشی است اعم از این که امر مذکور مربوط به وظایف آنها بوده یا آن که مربوط به مامور دیگری در آن سازمان باشد، خواه آن کار را انجام داده یا نداده و انجام آن بر طبق حقانیت و وظیفه بوده یا نبوده باشد و یا آنکه در انجام یا عدم انجام آن مؤثر بوده یا نبوده باشد با توجه به واگذاری اکثر کارهای خدماتی به بخش های خصوصی؛ این مورد نیاز به جرم انگاری، از فساد مالی بیشتر جلوگیری کند. (عظیم زاده، ۱۳۹۶: ۲۷۶)

بنابراین کارکنان بخش خصوصی از شمول جرم ارتشاء مندرج در ماده ۳ ق. ت. م. م. ا. ک. خارج اند.

۱-۴-۳- نتیجه جرم رشاء و ارتشاء: هردو جرم مطلق می باشند.

هرچند قبض و اقباض رشوه بین طرفین باید واقع شود اما لازم نیست مستخدم کار مورد توافق را انجام داده باشد (به موجب ماده ۳ ق. ت. م. م. ا. ک. خواه مرتشی آن کار انجام داده یا نداده باشد....)

-اگر راشی سند پرداخت وجه (مثل چک) را به مرتشی داده است بعد از دریافت چک توسط مرتشی جرم واقع شده است، هرچند چک پرداخت نشدنی باشد. و گواهی عدم پرداخت آن صادر شود

۲ - مفهوم رشوه

در این گفتار مفهوم رشوه در لغت و اصطلاح مورد بررسی قرار می گیرد و تفاوت رشوه و هدیه و بیع محاباتی بیان می گردد.

۲-۱- مفهوم لغوی

رشوه لفظی عربی از ریشه (رش و) گرفته شده و مفرد است و جمع آن «رشا» یا «رشا» به معنای پاره و مزد می باشد. در لغت نامه دهخدا آمده است: رشوت، رشوه و پاره و مزد، رشوه برطیل، برطله، پاره که برای برآمدن کاری دهند. آنچه برکسی دهند تا کارسازی به ناحق کند و در فارسی قدیم آن را پاره گویند. پاره یعنی چیزی که برای کارسازی ناحق به کسی دهند و با لفظ دادن و ستاندن و خوردن مستعمل است. همچنین به معنی کود و خاشاک است که کشاورزان برای آماده کردن زمین جهت کشاورزی قبل از کشت پخش می نمایند و یا به معنی طناب دلو یا مطلق طناب است. برای کلمه «پاره» حدود هفده معنا ذکر شده که از جمله آن رشوه، مزد و هدیه است. (دهخدا، ج ۱)

۲-۲- مفهوم اصطلاحی

در معنای اصطلاحی رشوه نظریات مختلفی ابراز شده است که به تبع آن، منشأ اختلاف آراء در بین فقها گردیده است. در معنای اصطلاحی است که محدوده دلالت لفظ مشخص می شود و معلوم می شود که بر چه مصادیقی صدق می کند. در فقه، احکام بر موضوعاتشان تعلق می گیرند و تفاوت میدان وسعت لفظ، موجب می شود که دایره صدق حکم، کم یا زیاد شود. مثلاً اینکه آیا رشوه تنها شامل اموال می شود یا بر غیر آن نیز صدق می کند؟ صاحب مجمع البحرین در تعریف رشوه می گوید:

و الرشوة بالكسر: ما يعطيه الشخص الحاكم و غيره ليحكم له او يحمله على ما يريد...» یعنی رشوه با کسر راء چیزی است که فرد به حاکم یا غیر او می دهد تا به نفع او حکم کند یا آنچه می خواهد آن را انجام دهد...

از این تعریف چنین بر می آید:

می باشد، عام است و علاوه بر «الرشوه» که مای موصول و خبر برای «ما» اولاً - کلمه اموال شامل موارد غیر مالی نیز می شود؛ یعنی قول و رفتار انسان ها را نیز در بر می گیرد. مثلاً شخصی به دیگری بلندتر سلام کند یا رفتار متواضعانه تر داشته باشد یا کارهای عقب مانده اش را انجام دهد یا در معاملات از او کمتر پول بگیرد همه این موارد در تحت شمول رشوه قرار می رساند که باید چیزی باشد که قابل پرداخت «بعطیه» می گیرد مگر اینکه گفته شود که کلمه را محدود می

کند لذا شامل امور غیر مالی نمی شود «ما» باشد و قرینه ای است که معنای عام ثانیاً - این تعریف نه تنها شامل حکم و قضاوت می شود، بلکه غیر حکم و قضاوت را نیز دربر می گیرد (مجمع البحرین ج - ص ۱۸۵) .

۳- علت های ارتکاب ارتشا

۳-۱ مواردی که به آنها عوامل اقتصادی گفته می شود شامل:

- ۱-زیاده خواهی و دستیابی آسان و سریع به ثروت و سیری ناپذیری فر
- ۲-پایین بودن درآمد افراد که منجر به فقر اقتصادی و نابسامانی های درآمدی کارکنان سازمان ها
- ۳- وجود عواملی چون تورم و متناسب نبودن حقوق کارکنان با تورم موجود در جامعه

۳-۲-۶-۳ عوامل اعتقادی

- ۱- پایین بودن و ضعف مبانی اعتقادی و دینی
- ۲- نبود توجه به نوع کسب درآمد از لحاظ شرعی که باعث کسب لقمه حرام و عدم توجه به عواقب آن

۳-۳-۶-۳ عوامل فرهنگی و محیطی

- ۱- پایین بون کیفیت ضعف آموزش و اطلاع نداشتن از عواقب شرعی و مصادیق عمل ارتکابی
- ۲- سوق دادن فرد جهت کسب سود و در آمد به هر روش و طریقی

۳-۴-۶-۳ عوامل اجتماعی و زمینه ای

- ۱- از هم پاشیدن گسست خانوادگی و نداشتن یک خانواده معتقد و پایبند به احکام شرعی و اعتقادی
- ۲- وجود رفتارهای اشتباه مانند: عدم قناعت و چشم و هم چشمی با سایر افراد جامعه و رقابت با آنان جهت کسب ثروت
- ۳- این مورد در بین جوامع بیداد می کند: به نام عدم اعتماد به آینده و نداشتن پشتوانه مالی و شغلی مناسب
- ۴- پایین بودن امنیت که باعث عدم امنیت و ثبات شغلی در جامعه می گردد. (گزارش تحلیلی ارتشاء معاونت مبارزه با جرایم اقتصادی، ۱۳۸۷)

۴- شیوه ها و روش های اخذ رشوه:

- الف- دریافت وجوه نقد، تراول، چک های تضمینی.
- ب- گردش وجه ناشی از رشوه درچندین بانک و برداشت آن با مدارک جعلی.
- ج- تنظیم قولنامه یا مبیعه نامه صوری مبنی بر خرید و فروش خودرو -املاک و غیره.
- د- دریافت ارز به جهت عدم ردیابی موضوع و تبدیل آن در صرافی ها.
- ز- دریافت سهام کارخانجات یا شرکت ها بدون نام.

س- دریافت اوراق مشارکت.

ش- قبول املاک و اراضی.

ص- خرید اموال، خودرو، املاک و ... به قیمتی بسیار پایین تر از قیمت اصلی.

ض- فروش اموال، خودرو، املاک و ... به قیمتی بسیار بالاتر از قیمت اصلی.

ط- دریافت وجوه با مبالغ بالا به عناوین مختلفی مانند هزینه کارشناس، کارمزد مشارکت، استخدام مشاوره

ظ- دریافت سکه های طلا.

ع- دریافت حواله های خرید کالا

غ- استفاده از امکانات و وسایل متهمین به رایگان.

ف- عزیمت به سفرهای زیارتی- سیاحتی به هزینه ارباب رجوع. (معاونت مبارزه با جرایم اقتصادی، دستورالعمل فرآیند کشف ارتشاء، ۱۳۸۷)

۵- آثار و زیان های رشوه:

۵-۱- مانع اجرای عدالت و قانون:

یکی از موانع اجرای عدالت گسترده در جامعه اسلامی، آلوده شدن برخی از قضات، کارگزاران، دولتمردان و صاحبان قدرت به رشوه خواری می باشد و از دیرباز یکی از مفاسدی است که گریبانگیر جوامع بشری بوده و با توجه به حساسیت و موقعیت کاری افراد، میزان آن در نوسان بوده است. رشوه و عدالت، دو دشمن دیرین یکدیگرند؛ به طوری که این پدیده شوم، بزرگ ترین مانع اجرای عدالت اجتماعی و قانون به حساب می آید. بسیاری از مواقع، متخلفین و متجاوزین به حقوق و قوانین اجتماع، از اجرای قانون و عدالت نمی هراسند. ستمدیدگان و محرومان اجتماع هم از اجرای آن مأیوس می گردند؛ زیرا می دانند با تهیدستی آنها کسی به فریادشان نخواهد رسید؛ از این رو، این عمل ناصواب موجب می گردد که قانون به سود اغنیا و اقویا اجرا گردد و حقوق ضعیفان پایمال شود؛ زیرا مستمندان و طبقه متوسط، قدرت پرداخت رشوه را ندارند و در نتیجه، قوانین بازیچه تازه ای در دست اغنیا و اقویا برای ادامه ظلم و ستم و تجاوز به حقوق آنان (مستمندان و ضعیفان) خواهد شد. بنابراین، اگر این رویه ادامه یابد و رشوه خواری ها در میان قضات و کارگزاران یک جامعه شیوع یابد، ضرب های سهمگین بر پیکر نظام وارد گشته، همه فضیلت ها و ارزش های اجتماعی تحت الشعاع قرار می گیرند و این درحقیقت سقوط و نابودی نظام را در پی خواهد داشت. (صادقی و دیگران، ۱۳۸۹، ۲۰۷)

۵-۲- فساد مالی و اداری

از جمله آثار اقتصادی «رشوه خواری» و «رشوه پردازی» آن است که جامعه، کار ناسالم، رسیدن به فرصت های زودرس و دستیابی به فرصت های اقتصادی ناسالم را بر کار صحیح، کارآمد و خلق ارزش

افزوده ترجیح می دهد که این پدیده بسیار خطرناک است و رشد جامعه را متوقف نموده، آثار زیانباری در پی خواهد داشت. این پدیده شوم اجتماعی، قدرت تولید و سرمایه گذاری جامعه را به شدت کاهش می دهد. پول و منابع اقتصادی به جای اینکه در مجاری تولید و ایجاد فرصتهای شغلی هدایت شود، در مسیر ناسالم قرار می گیرد و در نهایت اینکه، وجود رشوه و ارتشاء و پورسانت گیری سبب می شود که منابع جامعه به شکل ناکارآمد تخصیص یابند. به طوری که حتی در بسیاری از قراردادهای بحث پورسانت و رشوه مطرح شود. چه بسیارند پروژه ها و قراردادهایی که باید به دست کارآمدترین افراد و نهادها و شرکت ها انجام شوند، اما در یک چرخه ارتشاء عمدتاً به سمت بنیادها، نهادها و بخش های ناکارآمد تمایل می یابند و اقتصاد جامعه را با مشکل جدی روبرو می کنند. تجربیات به دست آمده در ایران بیانگر این امر است که رشوه یکی از موانع اصلی عدم سرمایه گذاری بخش خصوصی در ایران است. (صادقی و دیگران، ۱۳۸۹، ۲۰۸)

۵-۳- افزایش فاصله طبقاتی میان اقشار غنی و فقیر:

با اندکی مطالعه در جوامع مختلف به روشنی درمی یابیم که با شیوع رشوه در هر جامعه ای، مسیر بسیاری از پیشرفت های اجتماعی و ملی در آن جامعه مسدود شده و هزینه هنگفتی را بر دوش سرمایه های ملی آن جامعه و سرانجام بر آحاد مردم تحمیل کرده است که یکی از مهم ترین آنها در بعد کلان، افزایش فاصله طبقاتی میان اقشار غنی و فقیر است. (صادقی و دیگران، ۱۳۸۹، ۲۰۹)

۶- پیشینه رشاء و ارتشاء در بخش خصوصی

جرم انگاری پیوستن به کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد، تکالیفی را برای دولت های عضو در پی داشته است. اصولاً در انعقاد معاهدات بین المللی، آنچه اهمیت پیدامی کند اجرایی کردن مفاد آن معاهدات است. ایجاد کنوانسیون سازمان ملل متحد در راستای مقابله با فساد مالی واداری که دامن گیر همه ی دولت های عضو بوده است به تصویب رسید و در این کنوانسیون تکالیفی در زمینه های قانونگذاری، قضایی و اجرایی برعهده ی دولت های عضو این کنوانسیون قرار گرفته است. یکی از تکالیفی که برای مبارزه ی موثر با فساد مالی واداری بر عهده ی دولت های عضو قرار گرفته، تصویب قانون برای جرم انگاری اعمالی است که در کنوانسیون، به عنوان جرم تعریف شده است. با الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به این کنوانسیون، مقنن ایران ملزم شده است که به جرم انگاری اعمالی بپردازد که در کنوانسیون، جرم انگاری گردیده است و در قانون کیفری ایران به عنوان جرم تعریف نشده است یا قسمتی از آن جرم انگاری شده است. از این رو، در این نوشتار، دو مبحث ارائه شده است که مبحث اول به بررسی جرم انگاری اعمالی می پردازد که در قانون کیفری ایران وجود نداشته است و تطبیق این جرم انگاری با مبانی شرعی و قانونی را مورد بررسی قرار می دهد. در مبحث دوم نیز به بررسی جرم انگاری اعمالی پرداخته می شود که در قانون کیفری ایران قسمتی از آن تحت پوشش قرار گرفته است جرم انگاری جرایم جدید در کنوانسیون سازمان ملل متحد برخی اعمال جرم

انگاری شده است که در قانون کیفری ایران وجود ندارد. با تصویب کنوانسیون توسط مقنن ایران، در راستای تکلیف ناشی از الحاق، جرم انگاری این اعمال بر عهده ی این نهاد قرار گرفته است. بنابراین، در راستای مبارزه ی موثر با مفاسد مالی و اقتصادی جرم انگاری این اعمال در قوانین داخلی ایران ضروری است. در این بخش، جرایم زیر مورد بررسی قرار خواهند گرفت. (لانگست، ۱۳۸۷: ۱)

۷- وظایف سازما نهایی نظارتی در مقابله با ارتشاء:

۷-۱ حذف عواملی که بسترهای ارتکاب ارتشاء را برای کارکنان مهیا می سازد از جمله:
- بسترها، علل و عوامل گرایش کارکنان به اعتیاد به مواد مخدر که زمینه ساز ارتکاب ارتشاء می باشد.
- بسترها، علل و عوامل گرایش کارکنان به برقراری رابطه نامشروع و انجام اعمال منکراتی که جهت
تامین

هزینه های آنها، فرد ناچار به ارتکاب ارتشاء و ... می گردند.

--بسترها، علل و عوامل گرایش کارکنان به مجالس لهو و لعب

--عواملی که باعث عدم نظارت مدیران بر عملکرد کارکنان می گردد

۷-۲- حذف آسیب پذیری های کارکنان:

۲-۱- از بین بردن آسیب پذیری در حوز ههای سازمانی شامل:

آسیب پذیری در حوزه جذب و عدم دقت و اشرافیت کافی بر گزینش کارکنان

آسیب پذیری در حوزه آموزش و عدم متناسب بودن و کاربردی بودن آموز شها با ماموریت ها

آسیب پذیری در حوزه مدیریت و انتصاب برخی مدیران غیرمتخصص و ناآگاه به ماموریت، درسمت
های مدیریتی

۲-۲- از بین بردن آسیب پذیری فردی:

سهل انگاری در انجام وظایف؛

عدم فراگیری و رعایت قوانین و مقررات؛

پیروی از خواهش های نفسانی.

۷-۳ آموزش و توجیهی کارکنان:

هر جا که اجرای اقدامات حفاظت کارکنان مورد نظر است، اجرای برنامه ای آموزشی حفاظتی مناسب نیز لازم و ضروری است، زیرا عدم آگاهی، فراموشی، بی مبالاتی و عدم رعایت نظامات دولتی توسط کارکنان، کاملترین برنامه حفاظت کارکنان را از بین می برد و در این صورت سایر اقدامات غیر عامل سرویس های حفاظت اطلاعاتی نیز بی نتیجه خواهد ماند. بنابراین، آموزش حفاظت باید با سخت گیری، استمرار دقت در تمام دوران خدمت کارکنان و حتی پس از آن نیز در صورت نیاز، تداوم یابد مواردی که در آموزش حفاظتی کارکنان برای پیشگیری، بالا بردن هوشیاری، جلوگیری از بی مبالاتی و فراموش کاری به آنان ارایه می شود عبارت است از: همواره به یاد خدا بودن و خود را در محضر خدا

احساس کردن خودداری از اعتیاد و آگاه کردن کارکنان از پیامدهای ناشی از آن؛ پرهیز از انحراف اخلاقی، مالی، جنسی، اعتقادی و اثرات سوء ناشی از اینگونه انحرافات؛ خطرهای مربوط به بدهکاری کارکنان بیان سرنوشت شوم کارکنانی که هشدارهای حفاظتی را نادیده گرفته و مرتکب ارتشاء شده اند (گزارش تحلیلی ارتشاء معاونت مبارزه با جرایم اقتصادی، ۱۳۸۷)

۸- آثار و فواید جرم انگاری ارتشاء در بخش خصوصی:

جرم انگاری ارتشاء در بخش خصوصی آثار و فواید بسیاری در پی دارد، اما برای نیل به این هدف حقوق ایران با موانع بسیاری روبرو است. بسیاری از امور که در اختیار بخش دولتی بوده به بخش خصوصی واگذار شده و یا بخش خصوصی در کنار بخش دولتی به آن می پردازد و در آن زمینه فعالیت می نماید. نظیر صنعت بیمه و بانکداری. و همچنین الحاق ایران، به کنوانسیون مبارزه با فساد جهت، اجرای تعهدات مقرر در این سند بین المللی از یک سو و ضرورت های جهانی شدن به عنوان یک موضوع حیاتی در سالم سازی اجتماع و تسهیل، ارتباط صحیح انسان با محیط پیرامون خویش که به جهانی شدن اقتصاد و جرایم اقتصادی منجر می شود. از سوی دیگر جرایم ارتشاء در بخش خصوصی جهت توانمند سازی بخش خصوصی و حمایت از آن و جلب اعتماد فعالان اقتصادی در این حوزه و اصول امنیت ملی ضروری به نظر می رسد. چه اینکه ارتشاء یکی از بارزترین مفسد به شمار می رود، که علاوه بر لطمات و صدمات زیادی که به نظام اقتصادی، رقابت سالم و آزاد تجاری، و جنبه آسایش عمومی و امنیت ملی وارد می کند و همزمان اعتماد عمومی نسبت به دولت و مشروعیت و مقبولیت نهادهای حاکمیتی را کاهش خواهد داد، از همین رو شایسته است با جرم انگاری جدید در این خصوص، کارمندان و مستخدمان در شرکت های خصوصی نیز با الهام از قانون جدید شورهای مانند انگلیس که از لحاظ سلامت دستگاه عدالت بخش خصوصی در جایگاه مطلوب تری به سر می برند. تحت امر این قانون قرار گرفته تا از طریق بالا بردن فساد اداری در بخش خصوصی و دست یابی به اقتصاد پویا باشند. در صورت دریافت رشوه یا توجه به حساسیت احاد جامعه بر مبارزه با فساد اقتصادی مشمول مجازات شوند. اما در مسیر جرم انگاری ارتشاء در بخش خصوصی یک سری موانع وجود دارد که باید برداشته شود تا به هدف مقبول دست یابیم. (ملازمیان: بی تا)

۹- زمینه های ارتشاء در بخش خصوصی

جرم ارتشاء به عنوان یک جرم عمومی تلقی می شود که فرد به واسطه سوء استفاده از موقعیت خود، اقدام به انجام آن می کند. یکی از مسائلی که منجر به ایجاد زمینه های انجام این عمل قبیح گردیده، کم رنگ شدن قبح این رفتار در جامعه است که آن را یک اتفاق عادی محسوب می نمایند. به طور کلی از موضوعاتی که سبب افزایش ارتشاء در بخش خصوصی شده است می توان به موارد ذیل اشاره نمود. - عدم جرم انگاری جرم ارتشاء و فقدان ضمانت اجرا، در بخش خصوصی و مبارزه قانونی با آن و برطرف نکردن خلاءهای قانونی در این زمینه

- عدم توجه به مولفه‌های تاثیرگذار بر آن از جمله مولفه‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی
 - واگذار کردن خدمات رسانی از سوی دولت به بخش خصوصی و عدم نظارت کافی در این زمینه
 - کمبود مزایای شغلی، حقوق و وجود متقاضی پرداخت رشوه (ملازمین: بی تا)
- ۱۰- تطبیق رشا و ارتشا در بخش خصوصی در کنوانسیون سازمان ملل متحد و حقوق کیفری

ایران

در ماده ۲۱ کنوانسیون آمده است که هر کشور عضو، اتخاذ قوانین و سایر اقدامات مقتضی را مدنظر قرار خواهد داد تا موارد زیر در صورتی که به صورت عمده در خلال فعالیت‌های اقتصادی، مالی، یا بازرگانی ارتکاب یافته باشد، جرم کیفری تلقی شود. در این ماده دو نوع جرم پیش‌بینی شده است: نخست رشا به کارمندان بخش خصوصی، دوم ارتشای اداره‌کنندگان و کارمندان بخش خصوصی. بند الف ماده ۲۱ کنوانسیون در مورد پرداخت رشوه در بخش خصوصی مقرر می‌دارد: وعده، ارائه، یا دادن مستقیم و غیرمستقیم امتیازی بی‌مورد به هر شخص که در هر جایگاهی برای بخش خصوصی فعالیت یا آن را اداره می‌نماید برای خود آن شخص یا شخص دیگر برای اینکه وی با زیر پا گذاشتن وظایف خود، عملی را انجام دهد یا از انجام آن خودداری نماید. در این بند از ماده، پرداخت رشوه به کارمندان یا مدیران بخش خصوصی در خلال فعالیت‌های اقتصادی، مالی، یا بازرگانی جرم‌انگاری شده است.

رکن مادی این جرم وعده، یا ارائه، یا دادن یک امتیاز اعم از مالی یا غیرمالی است به اشخاصی که در بخش خصوصی فعالیت می‌کنند یا آن را اداره می‌نمایند. هم‌چنین پرداخت رشوه به این اشخاص باید در جهت زیر پا گذاشتن وظایف این اشخاص برای انجام یا انجام نشدن یک عمل باشد. بنابراین، صرف انجام رکن مادی این جرم یعنی وعده یا ارائه یا دادن یک دیار بدون آنکه این امر در جهت زیر پا گذاشتن وظایف این اشخاص برای انجام و خودداری از انجام عملی باشد، مشمول این قسمت از ماده نیست. این کنوانسیون در راستای مهم‌ترین هدف خود، یعنی مبارزه با فساد، از دولت‌های عضو می‌خواهد که در قوانین کیفری خود، این عمل را جرم‌انگاری نمایند. (عالیپور، ۱۳۹۵: ۳۵)

با توجه به این رویکرد جامعه‌ی جهانی که در این کنوانسیون، انعکاس یافته است، دولت جمهوری اسلامی ایران به عنوان عضو از جامعه‌ی جهانی ناگزیر از تعامل با جامعه بین‌المللی و نتیجه این تعامل، هم‌سویی با توصیه‌های این جامعه است. بنابراین، با توجه به الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به این کنوانسیون، دولت ایران باید به تکلیف خود ناشی از تصویب این کمیسیون عمل نماید. در قانون کیفری ایران فقط پرداخت رشوه به کارمندان بخش دولتی جرم‌انگاری شده است و ماده ۵۹۲ قانون مجازات اسلامی در زمینه مقرر می‌دارد: "هرکسی علماً و عامداً برای اقدام عملی و امتناع از انجام عملی که از وظایف اشخاص مذکور در ماده ۳ قانون تشدید مجازات مرتکبان ارتشاء، اختلاس و کلاهبرداری مصوب ۱۳۶۷/۹/۱۵ مجمع تشخیص مصلحت نظام می‌باشد وجه یا مالی یا سند پرداخت

وجه یا تسلیم مالی را مستقیم یا غیرمستقیم بدهد در حکم راشی است و به عنوان مجازات علاوه بر ضبط مال ناشی از ارتشا به حبس از شش ماه تا سه سال، یا ۷۴ ضربه شلاق محکوم می‌شود. بنابراین، لازم است مقنن ایران در راستای مبارزه با فساد مالی و اداری که یکی از مهم‌ترین اهداف دولت جمهوری اسلامی ایران برای الحاق به کنوانسیون مبارزه با فساد است، پرداخت رشوه به کارمندان بخش خصوصی که وظایف عمومی را انجام می‌دهند را نیز جرم‌انگاری نماید. (موسی‌زاده، ۱۳۷۷: ۱۸۸)

۱۱- ضرورت توجه به ارتشا در بخش خصوصی و خلاهای قانونی

با توسعه خدمات و سازمانهای اداری، حفظ سلامت و قانون مداری این نهادها، از مهمترین دغدغه‌های جوامع کنونی است. تامین اعتماد عمومی به سازمان‌ها و دستگاه‌های اداری، مستلزم نظارت و مراقبت بر آنها و مبارزه با آلودگی و فساد اداری است. فساد اداری موجب تضعیف قانون و نتیجتاً تضعیف ارکان حکومت است. بر این اساس هر گونه داد و ستد خارج از چارچوب قوانین در سازمانهای اداری و یا توسط مامورین دولتی با واکنش کیفی مواجه می‌شود. جرم ارتشاء زمانی محقق می‌گردد که وجه یا مالی به «مامور دولت» پرداخت گردد و افرادی که مامور دولت تلقی نشوند، از دامنه شمول این جرم خارج بوده و تحت این عنوان قابل مجازات نیستند.

اما نکته مهم این است که امروزه به منظور کوچک کردن حجم دولت، تلاش می‌شود بعضی از اعمال و وظایف حاکمیتی به افراد و شخصیت‌های خاصی واگذار شود مانند امر مهم تنظیم اسناد رسمی که در زمره خدمات عمومی می‌باشد. افرادی که مامور به انجام چنین خدماتی می‌شوند، ممکن است هیچ رابطه استخدامی با دولت نداشته باشند اما این امر از اهمیت خدماتی که به آنان واگذار شده نمی‌کاهد. اما به دلیل اینکه نمی‌توان جرم ارتشاء را در روابط این افراد و مراجعین محقق دانست، راهکاری برای مبارزه با آلودگی این بخش پیش‌بینی نشده است. از طرفی نمی‌توان فرض ورود اتهام ارتشاء را به همه اشخاص بخش خصوصی متصور دانست. منطقاً ضرورتی نیست که جرم ارتشاء را درباره آن عده از اشخاص بخش خصوصی که در پی فعالیت‌های غیرانتفاعی و شخصی هستند، محقق بدانیم. اما در مورد آن عده از اشخاص بخش خصوصی که مامور به خدمات عمومی هستند، تامین اعتماد عمومی از ضروریات است چرا که فساد در این حوزه از بخش خصوصی می‌تواند در اعتماد عمومی خدشه وارد کرده و موجب اختلال نظام اجتماعی شود. لذا به نظر می‌رسد جرم‌انگاری ارتشاء در بخش خصوصی نیز از اهمیت خاصی برخوردار باشد.

از جمله شرایط لازم برای تحقق جرم ارتشاء، مسئله کارمند بودن یا مامور بودن و داشتن سمت مامور از سوی مرتشی می‌باشد. فلسفه جرم‌انگاری ارتشاء، تامین سلامت دستگاه‌های اداری و تامین اعتماد عمومی به دولت است. اما با عنایت به اینکه امروزه بسیاری از وظایف و خدمات دولت به بخش خصوصی واگذار شده است، ضرورت ایجاد می‌نماید که با هرگونه فساد و تباهی در این حوزه نیز مبارزه شود تا خدمات عمومی ارائه شده توسط این بخش نیز دارای سلامت بوده و موضوع اعتماد عمومی قرار گیرد.

واگذاری اختیارات و اقتدارات عمومی به بخش خصوصی بدون پیش‌بینی تضمینات و راهکارهای تامین سلامت آن، سبب می‌شود که شهروندان از این ناحیه مورد ظلم و اجحاف قرار گیرند. (نوفلاح، ۱۳۹۲: ۴)

به طور کلی در هر کشور، حفظ امنیت از مهم‌ترین مولفه‌های نظام تلقی می‌شود و خلاهای قانونی از علل عمده ایجاد اخلال در امنیت محسوب می‌گردد. ابهام و خلا قانونی می‌تواند زمینه‌ی وقوع و گسترش جرایم باشد. در خصوص ارتشاء در بخش خصوصی نیز اگرچه در قوانین جدید از جمله قوانین مدیریت خدمات کشوری و همچنین قوانین ارتقاء سلامت مورد اشاره قرار گرفته است، لیکن به صورت جدی مورد جرم‌انگاری قرار نگرفته است. (اشتیاق، ۱۳۸۶: ۶۷)

۱۲- راهکارهای پیشگیرانه ارتشاء در بخش‌های خصوصی

با توجه به توسعه روزافزون ارتشاء در بخش‌های خصوصی و روند افزایش فعالیت در این بخش‌ها، ضرورت دارد تا راهکارهای پیشگیرانه موثری در این حوزه پیش‌بینی گردد. از جمله مواردی که در این راستا از اهمیت بسزایی برخوردار است به شرح ذیل می‌باشند:

- یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین اصول پیشگیری، قانون‌گذاری و جرم‌انگاری است. لذا، اصلاح و بازنگری در سیاست کیفری جرایم اقتصادی در این زمینه در اولویت قرار خواهد داشت.

- توجه به قوانین و کنوانسیون‌ها و تسری مباحث و مصادیق جرایم اقتصادی آنها در حوزه قوانین جرم ارتشاء

- کنترل و نظارت بر بخش‌های خصوصی و شناسایی جرایم اقتصادی و علل ارتکاب این جرایم در حوزه مربوطه

- شناسایی زمینه‌های اصلی فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی در ارتکاب ارتشاء در بخش‌های خصوصی و اعمال تدابیر موثر در پیشگیری از آن

- تقویت بنیه اعتقادی و اخلاقی کارکنان بخش خصوصی

- به وجود آوردن تناسب میان حقوق دریافتی کارکنان و هزینه‌های منطقی آنان در راستای کاهش میزان نیاز آنها به دریافت رشوه (نوفلاح، ۱۳۹۲: ۴)

سایر مقررات مربوط به ارتشاء

۱- ماده ۵۸۸ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۵ رشاء و ارتشاء در ارتباط با وظایف مدیران، داوران و کارشناسان

۲- ماده ۱۱۸ ق. مجازات جرایم نیروهای مسلح، ارتشاء توسط نظامیان

۳- ماده ۵۳۹ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۵: اخذ رشوه و صدور گواهی خلاف واقع

۴- اصل ۴۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: ثروتهای ناشی از ارتشاء

۵- ماده ۶۰۳ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۵: اخذ کمیسیون و پورسانت (عظیم زاده، ۱۳۹۶)

نتیجه‌گیری

رشاء و ارتشاء از جمله جرایم محسوب می‌شود که در زمره جرایم اقتصادی قرار داشته و اعتماد و اطمینان مردم نسبت به سازمانها و ادارات را از بین خواهد برد. از علل عمده که منجر به ایجاد زمینه‌ی ارتشاء در کشور می‌شود می‌توان به علل اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی اشاره نمود. به علاوه عدم جرم‌انگاری جرم ارتشا و فقدان ضمانت اجرا در بخش خصوصی و برطرف ننمودن خलाهای قانونی در این حوزه، عدم توجه به مولفه‌های تاثیرگذار آن و واگذار کردن خدمات رسانی از سوی دولت به بخش خصوصی و عدم نظارت کافی در این رابطه سبب افزایش میزان ارتکاب به آن، در این بخش گردیده است. در کشور ایران حتی با وجود جرم‌انگاری ارتشاء در کنوانسیون سازمان ملل متحد، تاکنون به این موضوع توجه نشده و هیچگونه جرم‌انگاری از سوی مقنن در نظر گرفته نشده است. به طور کلی از پیامدهای منفی عدم جرم‌انگاری ارتشاء در بخش خصوصی می‌توان به از بین رفتن اعتماد و اطمینان مردم به بخش‌های خصوصی، عدم اجرای عدالت، فساد مالی و اداری و فاصله طبقاتی اشاره نمود که در صورت عدم توجه به این معضل، پیامدهای منفی آن، آثار مخرب‌تری بر جای خواهد گذاشت. از این رو، مهم‌ترین اقدام پیشگیرانه در این جهت، قانون‌گذاری و جرم‌انگاری ارتشا در حوزه بخش‌های خصوصی می‌باشد که مبارزه جدی و موثری ایجاد خواهد ساخت. ضمانت اجرا در جرایم دارای آثار سرکوبگرانه و پیشگیرانه است و با بالا رفتن خطر شناسایی جرم و میزان ارتکاب آن، نیز کاهش پیدا می‌کند.

منابع

- اشتیاق، وحید (۱۳۸۶)، ضرورت تسری مجازات مرتشی به بخش‌های غیردولتی در حقوق کیفری ایران، مجله پژوهش‌های حقوقی، شماره ۶۶، ص ۶۷.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۳۴)، لغت نامه، انتشارات دانشگاه تهران، ص ۴۶۳.
- عسکری اسلامپور کریمی، (۱۳۹۰)، رشوه‌خواری و انواع آن، ص ۸۴.
- موسی‌زاده، رضا (۱۳۷۷)، حقوق معاهدات بین‌المللی، چاپ اول، نشر میزان، ص ۱۸۶.
- نو فلاح، قدرت‌الله (۱۳۹۲)، ارتشاء در بخش خصوصی، پایان نامه کارشناسی ارشد، در رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه شیراز، واحد بین‌المللی، ص ۴.
- عالیپور، بهزاد (۱۳۹۵)، شروع به جرم رشا و ارتشا در حقوق ایران و فرانسه، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه پیام نور مرکز کرج.
- کریمیان راوندی، مهدی (۱۳۸۶)، مسئولیت مدنی روزنامه‌نگاران، تهران: انتشارات دادگستر.
- ملازمیان، محمد مسعود، کنوانسیون مریدا، پایان نامه دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی مشهد
- لانگست، پیتر و دیگران، (۱۳۸۷) برنامه‌ی جهانی مبارزه با فساد، ترجمه‌ی حمید بهره مند، و امیرحسین جلالی، دفتر پژوهش‌های مجلس.
- عظیم‌زاده، شادی، جزای اختصاصی، ۱۳۹۶، جلد دوم
- معاونت مبارزه با جرایم اقتصادی، دستورالعمل فرآیند کشف ارتشاء، ۱۳۸۷
- گزارش تحلیلی ارتشاء معاونت مبارزه با جرایم اقتصادی، ۱۳۸۷
- میر محمد صادقی، حسین، (۱۳۹۴) جرایم علیه امنیت و آسایش عموم، نشر میزان، چاپ هفتم.
- اصغری، سید محمد، بررسی حقوقی و فقهی رشوه و احتکار، انتشارات اطلاعات، ۷۷۴